

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.5.091.12

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-2-51>

Наталія ПАВЛЮК,
orcid.org/0000-0002-4456-5682
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) natakoval.kovalchuk@gmail.com

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена вивченню питання про комунікативну культуру сучасного українського вчителя. У роботі виокремлюються особливості комунікативної культури, які розглядаються в ході вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» здобувачами нефілологічних факультетів та дисципліни «Методика вивчення української мови» здобувачами філологічного факультету вищого навчального закладу.

У дослідженні йде мова про структуру комунікативної культури вчителя як інтегрального компонента професійної майстерності, акцентуючи увагу на її ключових складових: емоційній культурі, культурі мислення та культурі мови, а також їхньому впливі на педагогічне спілкування.

Детально описані зазначені основні аспекти. Вказано, що емоційна культура – це здатність учителя керувати своїми емоціями, створювати позитивну атмосферу уроку, сприймати емоції учнів і використовувати їх для досягнення навчально-виховних цілей.

А от культуру мислення подано як уміння логічно організувати спілкування, адаптувати поведінку до ситуації, будувати міжособистісні стосунки на основі усвідомлених цілей.

Виокремлено слушно і культуру мови, яка включає дикцію, інтонацію, володіння стилями мовлення та мовним етикетом, що регулює як вербальні, так і невербальні аспекти спілкування.

Невербальні засоби визначають емоційний тон уроку, допомагають підтримувати увагу учнів та створюють атмосферу довіри. Вчителю важливо враховувати культурні відмінності у сприйнятті невербальних сигналів, адже вони впливають на ефективність комунікації.

Також стаття наголошує на вмінні слухати, як важливою частиною комунікативної культури. Вчитель має бути терплячим і уважним слухачем, демонструвати доброзичливість і підтримку, щоб створювати умови для відкритого спілкування. Це включає активне слухання, використання реплік і запитань, а також здатність одночасно аналізувати відповіді учнів та продовжувати ведення уроку.

У статті зроблено висновок про те, що комунікативна культура вчителя – це синтез багатьох елементів, які разом формують професійний образ педагога. У сучасних умовах вона повинна бути інтегрованою з культурною антропологією та лінгвокультурологією, оскільки глобалізація висуває нові вимоги до міжкультурної комунікації.

Загалом зазначається, що комунікативна культура – це не просто набір технічних умінь, а мистецтво спілкування, яке визначає якість взаємодії між учителем та учнями.

Ключові слова: *структура комунікативної культури вчителя, емоційна культура, культура мислення, культура мови, етикет, лінгвокультурологія, оптико-кінетичну, пара- та екстралінгвістичну, організацію простору та часу комунікації, тактильне відчуття, візуальний контакт («контакт очима»).*

Natalia PAVLYUK,
orcid.org/0000-0002-4456-5682
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Ukrainian Language
Rivne State University for the Humanities
(Rivne, Ukraine) natakoval.kovalchuk@gmail.com

TEACHER'S COMMUNICATIVE CULTURE

The article is devoted to the study of the communicative culture of a modern Ukrainian teacher. The work highlights the features of communicative culture, which are considered in the course of studying the discipline «Ukrainian language (for professional purposes)» by students of non-philological faculties and the discipline «Methodology of studying the Ukrainian language» by students of the philological faculty of a higher educational institution.

The study discusses the structure of the communicative culture of a teacher as an integral component of professional skill, focusing on its key components: emotional culture, culture of thinking and culture of speech, as well as their impact on pedagogical communication.

The main aspects are described in detail. It is indicated that emotional culture is the ability of a teacher to manage his emotions, create a positive atmosphere in the lesson, perceive the emotions of students and use them to achieve educational goals.

But the culture of thinking is presented as the ability to logically organize communication, adapt behavior to the situation, build interpersonal relationships based on conscious goals.

The culture of speech is also rightly distinguished, which includes diction, intonation, mastery of speech styles and speech etiquette, which regulates both verbal and non-verbal aspects of communication.

Non-verbal means determine the emotional tone of the lesson, help maintain students' attention and create an atmosphere of trust. It is important for the teacher to take into account cultural differences in the perception of non-verbal signals, because they affect the effectiveness of communication.

The article also emphasizes the ability to listen as an important part of communicative culture. The teacher must be a patient and attentive listener, demonstrate benevolence and support in order to create conditions for open communication. This includes active listening, the use of replicas and questions, as well as the ability to simultaneously analyze students' answers and continue conducting the lesson.

The article concludes that the communicative culture of a teacher is a synthesis of many elements that together form the professional image of a teacher. In modern conditions, it should be integrated with cultural anthropology and linguoculturology, since globalization puts forward new requirements for intercultural communication.

In general, it is noted that communicative culture is not just a set of technical skills, but the art of communication, which determines the quality of interaction between a teacher and students.

Key words: *structure of the teacher's communicative culture, emotional culture, thinking culture, language culture, etiquette, linguoculturology, optic-kinetic, para- and extralinguistic, organization of space and time of communication, tactile sensation, visual contact («eye contact»).*

Постановка проблеми. Комунікативна культура вчителя – це першорядний компонент його педагогічної культури та основа професійної діяльності, яка практично повністю залежить від спілкування, у безпосередній чи опосередкованій формах. Особлива манера говоріння, чітка дикція та помірний темп розповіді, володіння голосом, уміння його моделювати та емоційно забарвлювати свою мову стали «візитними картками» педагогів, невід’ємними характеристиками їхньої професійної майстерності. Якщо кожен учитель сформує високий рівень комунікативної культури, то це дозволить вирішити одну з найбільш гострих протиріч сучасної освіти і перейти від монологу до діалогу, від соціального контролю – до розвитку, від управління – до самоврядування, від налаштування на передачу сукупності знань – до спілкування, взаєморозуміння з учнями та їх орієнтацію на більш творчий процес навчання.

Комунікативна культура – основа загальної культури людини. Вона забезпечує готовність особистості до самореалізації та самовизначення, є засобом створення та збагачення внутрішнього світу людини, умовою досягнення гармонії з собою та навколишньою дійсністю. У процесі розгляду комунікативної культури в індивідуально-психологічному, суб’єктному плані вона означає «сукупність умінь та навичок у галузі вербальних та невербальних засобів спілкування та законів міжособистісної взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування» (Бабій, Турлюк, 2014).

Зв’язки між педагогічною та комунікативною культурою вчителя настільки тісні та різноманітні,

що деякі вчені вважають педагогічне спілкування більш складним явищем, до складу якого входять як педагогічна культура особистості вчителя так і техніка спілкування, що є формою організації поведінки педагога (Корніяк, 2007).

Аналіз досліджень. Дослідження природи комунікативної культури дозволяє виділити її складну структурну будову, що відображає єдність емоційної культури, або культури почуттів – уміння особистості адекватно реагувати на навколишню дійсність відповідно до правил поведінки, прийнятих у суспільстві; культури мислення, тобто особливої організації пізнавальної діяльності, спрямованої на створення мовних текстів; культури мови – показника рівня освіченості людини і включає вміння та навички неутрудненого мовного спілкування. Ці якості є настільки важливими, що деякі дослідники відносять їх до елементів загальної педагогічної культури вчителя (Калюжна, 2011).

На думку інших, основу комунікативної культури становлять уміння спілкуватися, обмінюватися інформацією, налагоджувати педагогічно доцільні стосунки з учасниками педагогічного процесу (Комарова, 2012; Руденко, 2012: 52–55), управляти своєю поведінкою, соціальною перцепцією, самореалізуватися в процесі мовного та немовного контакту з учнями, тобто це єдність трьох груп умінь: перцептивних, педагогічної техніки та власне спілкування. Іншими словами, комунікативна культура – «культура сприйняття та розуміння особистості учня, культура відносин та звернення, повідомлення та переконання, впливу та взаємовпливу», які розглядаються в

ході вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» здобувачами філологічних факультетів та дисципліни «Методика вивчення української мови» здобувачами філологічного факультету вищого навчального закладу.

Отже, **мета** статті – розкрити складові комунікативної культури вчителів, вказати на особливості підвищення рівня культури спілкування українського вчителя Нової української школи в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Наявність складних відносин між окремими компонентами комунікативної культури підтверджується тим, що саме в процесі педагогічного спілкування вчителів, з одного боку, доводиться створювати особливу емоційну атмосферу заняття, а з іншого – вирішувати навчально-виховні завдання. У цьому проявляється вся єдність компонентів комунікативної культури: емоційної, мислення і вимови. Емоційна культура – це вміння вчителя регулювати свій психічний стан, сприймати емоційний настрій інших суб'єктів навчального процесу, управляти своїми емоціями, вводити себе в певний настрій і добиватися яскравого та різноманітного звучання мови (Кондрашова, 2010).

Культура мови спирається на емоційну культуру та культуру мислення. Це низка конкретних умінь логіко-композиційної побудови промови, володіння різними видами мовної діяльності, що пов'язані з наявністю особистісних якостей, які забезпечують спілкування (комунікабельність, дружелюбність, мовна ініціатива та інших).

У свою чергу, кожен із компонентів комунікативної культури складається з низки елементів. Так, наприклад, дослідники в галузі культури мови визначили необхідність вивчення специфіки професійного мовлення як особливого багатоаспектного показника професійної майстерності або складових техніки: дикції, інтонації, педагогічного голосу і т. ін.

Культура мислення відповідає за здатність до самоврядування своєю діяльністю та свідомістю, цілеспрямовано, усвідомлено будувати відносини з іншими людьми та регулювати свої психічні стани для підтримки, розвитку міжособистісних відносин, змінювати поведінку на основі порівняння своїх інтересів із потребами суспільства та особливостями власної особистості, перебудувати свою діяльність відповідно до цілей групи, їхньої особистої значущості та своїх можливостей, вміння організувати пізнавальну творчу діяльність, ініціювати та керувати спілкуванням учнів.

Крім того, культура мислення та емоційна культура вчителя – це свого роду його знання та сприйняття особливих «моделей», правил поведінки, що становлять «кодекс взаємних очікувань», закріплених у свідомості співвітчизників, соціальної групи. Цей «кодекс» становить основу етикету спілкування, який визначає всі види офіційної (службової, суспільної, цивільної) та неофіційної (сімейної, товариської, побутової) взаємодії (Райнін, 2016).

Етикет спілкування проявляється в мовній та поведінковій формах. Цим терміном позначаються системи стійких формул, стереотипів спілкування, які ввійшли до свідомості та мови членів суспільства в процесі його історичного розвитку та використовуються для вербального обслуговування етикету поведінки. Мовний етикет – це складна система знаків, правил мовної поведінки, що вказують у процесі спілкування (вербального або невербального) на ставлення до співрозмовника і в той же час є проявом загальної культури того, хто говорить, приверненням уваги співбесідника (Гриценко, 2007).

Природно, коли основою мовленнєвої діяльності вчителя школи є ритуальні формули мовної поведінки (вітання, звернення, оцінка діяльності учнів, критичні зауваження на їх адресу тощо). І саме тому він повинен володіти мовним етикетом достатньою мірою, щоб не допустити порушення соціальних ролей (диференціації за типами рівності: старший – молодший, начальник – колега – підлеглий і т. д.), не помилитися в стилістичному забарвленні своєї мови (стиль ділового спілкування розмовно-побутовий – науковий – технічний та інші), у невербальній формі комунікації (неприпустимі жести, пози, зайва жестикуляція тощо).

Знання наведеної вище структури допомагає краще усвідомити, чому в кожному суспільстві поряд з єдиними, міжнародними вимогами до комунікативної культури вчителя існують вузьконаціональні. В останні роки, коли категорія «спілкування» набуває все більш глобального характеру, виникла потреба вивчення особливостей комунікації між представниками різних культур і народів, які говорять різними мовами. Цим займається культурна антропология – наука, що вивчає загальні проблеми культури розвитку людства, прояв усіх її аспектів: способу життя, бачення світу, менталітету, національного характеру; результатів духовної, суспільної та виробничої діяльності (Шульц, 2009: 79), а також її галузь – лінгвокультурология, що досліджує проблеми міжкультурної комунікації (Болотнікова, 2024).

Багато дослідників вказують на те, що мовленнєва поведінка українського вчителя ще поки більш формальна та академічна. Він не так часто дозволяє собі відступати від вивчення нової теми, згадувати випадки зі свого життя, що передбачено програмами дисциплін Нової української школи. Якщо вчитель і хоче привернути увагу слухачів, то він воліє блиснути своєю ерудицією, процитувати мудре висловлювання або підкріпити свої аргументи статистичними даними, тоді як його західний колега буде використовувати жарти, гумористичні зауваження або може просто прочитати вірші. Подібну різницю в мовленнєвій поведінці та мисленні можна пояснити низкою причин: по-перше, у 20-х роках минулого століття за соціальною ознакою вчителі та учні належали до різних груп населення, що не могло не позначитися на особливостях їхньої комунікації. Потім певні стереотипи закріпилися і вже нові покоління вчителів, чия комунікативна культура була далека від досконалості, намагалися підтримати свій авторитет, насаджуючи культ дисципліни та авторитарності в навчальному процесі. По-друге, зниження професійної компетенції викладацького складу через «ідеологічні культури», що призвело до форм виключно монологу під час проведення уроків, із заключною черговою фразою «Чи є якісь питання?», як елементу данини професійному етикету. Третя причина полягає в тому, що більшість лекторів були повністю задоволені ходом навчального процесу, а інноваційні ідеї щодо підвищення якості освіти, впровадження активних методів викладання з'явилися порівняно недавно.

Різницю в національному сприйнятті норм комунікативної культури вчителя особливо цікаво простежити в сфері невербального спілкування.

Якщо вербальна комунікація в значенні знакової системи осмислюється як природна людська мова, мовна діяльність, за допомогою якої здійснюється кодування та декодування інформації, то невербальне спілкування, широко відоме як «мова жестів» і є необхідним компонентом комунікативної культури вчителя, а також його культури як представника певної нації. Багато фахівців вважають, що більше половини міжособистісного спілкування припадає на частку невербального спілкування. Існують жести, вирази обличчя, пози тіла, які проявляються несвідомо як реакція на емоційні подразники. Проте окремі соціальні ролі та професії вимагають уміння контролювати свої емоції та керувати їх зовнішнім виразом. До них варто віднести ролі керівників колективів, персоналу, який обслуговує, а також професії, пов'язані з постійними

контактами з клієнтами, людьми різних соціальних груп та вікових груп. Тому вчителі особливо добре повинні знати, як навколишнє суспільство сприймає їхню міміку, жести, уміти регулювати прояв своїх емоцій та артистично використовувати невербальні засоби для підвищення ефективності комунікативних зусиль.

У розглянутих нами дослідженнях (Філіпова, 2023) виділено кілька таких знакових систем: оптико-кінетичну, пара- та екстралінгвістичну, організацію простору та часу комунікації, тактильне відчуття, візуальний контакт («контакт очима»).

1. Оптико-кінетична (що включає жестикуляцію, міміку, пантоміміку, тобто області вивчення кінесики) – це низка універсальних жестів і виразів обличчя (напівнахил голови, похитування головою в такт мовлення, дружня посмішка та ін.), що свідчать про доброзичливе ставлення до співрозмовника, готовність продовжувати спілкування з ним. Варто пам'ятати, що в кожній культурі існують свої правила використання жестів, порушення яких може призвести до розриву контакту, емоційного напруження та інших непорозумінь у спілкуванні. Крім того, представники різних націй мають різну частотність жестикуляції, пов'язану з темпераментом та особливостями національної культури. Так, наприклад, дослідження М. Аргайля показало, що протягом однієї години фіні жестикулюють раз, американці та французи – 20, італійці – 80, мексиканці – 180 разів (Мілютіна, Максимов, 2014).

Особливе місце у спілкуванні займає посмішка. У більшості культур вона означає привітне, дружнє ставлення до співрозмовника або це показник ввічливої уваги, наприклад, у діловому спілкуванні, у відносинах учитель – учень. Посмішка, наприклад, стала символом американської культури, де сприймається як обов'язковий елемент демонстрації оптимізму, радості життя, удачі, врівноваженості. У Японії під усміхненою «маскою» приховують різноманітні емоції, які за традиціями не можна відкрито демонструвати.

Від українських учителів часто можна почути: «Припиніть посміхатися, слухайте мене уважно!», що не завжди може бути й доречним.

2. Пара- та екстралінгвістична (система вокалізації та екстралінгвістичні елементи мови: павзи, покашлювання, плач, сміх, темп тощо). Особливості національних культур відклали відбиток і на ці параметри: наприклад, у східних культурах не прийнято розмовляти та читати лекції «командним голосом». Тому, з власного досвіду можна зазначити, що учні східних країн залишаються

задоволеними українськими вчителями саме через гучність нашого голосу.

3. Організація простору та часу комунікації (розміщення партнерів, місце проведення комунікації). Для цих параметрів існує певна залежність від етикетних норм спілкування, закріплених в окремих культурах.

Так, Е. Холл, засновник спеціальної науки проксемики, названої ним «просторовою психологією», що займається нормами тимчасової та просторової організації спілкування, визначив, що для американців найбільш прийнятною середньою відстанню між партнерами в процесі спілкування буде 1–1,5 м, тоді як для японця – 0,5 м, тому, спілкуючись, японець і американець постійно переміщуються в просторі: один наближається, а інший – віддаляється. Крім того, згідно з американською культурою, норми наближення залежать від ситуації спілкування. Український учитель – переважно перебуває в стані спокою, відстань між ним та учнями часто залежить від розташування столу, інноваційних технологій в аудиторії. Він більше звик спілкуватися з учнями, які сидять фронтально, а зміна розміщення учнівських столів заохочується в основному ще не в усіх класах Нової української школи. Його американський колега часто змінює своє розташування в аудиторії, може переходити від дошки до технічних засобів або на якийсь час поступатись своєю кафедрою одному з учнів.

4. Тактильне відчуття – це невербальні форми спілкування, до яких належать різні види дотиків під час бесіди, погладження, поплескування, рукостискання, поцілунки та інші форми фізичних контактів, які вивчаються наукою такесикою. У різних національних культурах існують певні традиції та етикетні норми в цій галузі. Для південних та азійських культур інтенсивність фізичних контактів під час спілкування більша, ніж для північних народів. Для західноєвропейських традицій рукостискання та офіційні поцілунки мають більш етикетний характер, ніж для української та азійської культур, у яких зберігається емоційність цих жестів. Хоча останнім часом європейські традиції, що просочуються в нашу культуру передусім через інтернет можна часто побачити в стінах школи.

5. Візуальний контакт, або «контакт очима» – це частота обміну поглядами, їх тривалість, зміна статичності та динаміки погляду, прагнення уникнути його, або, навпаки, відкритість та прямий погляд, його емоційна забарвленість тощо.

Для представників більшості європейських культур дивитися в очі партнера під час спілкування – це норма етикету та показник чесної й від-

критої позиції в переговорах, а для багатьох східних культур, а також, наприклад, пуерториканців, така поведінка вважається невічливою, особливо для жінок. У Японії не прийнято жінці навіть чоловікові дивитися в очі; оратор відводить очі вбік від аудиторії; підлеглий, коли вислуховує начальника, опускає очі та обов'язково посміхається. Вважається, що японська культура на відміну, наприклад, від української найменш «споглядальна». Американці ж дивляться в вічі партнеру, тільки тоді, коли хочуть переконатися, що їх правильно зрозуміли. А от для англійців вітання контактом очей, але не настільки пильним, – це спосіб виразити увагу під час слухання, який потрібно проявити моргаючи, щоб не здаватися невічливими.

В Україні під час проведення уроків «дивитися прямо в очі» – це звичне явище. В умовах викладання постійний візуальний контакт із аудиторією є обов'язковим елементом комунікативної культури, умовою підтримки уваги та активності учнів. Учитель, що відкрито дивиться на учнів, а не в свої конспекти, сприймається як хороший фахівець, який знає свій предмет, це переконаний дослідник, здатний відстояти свою позицію і просто особистість, яка викликає повагу.

До розгляду структури комунікативної культури вчителя варто додати ще один обов'язковий компонент – слухання. Ефективне слухання, як і культура мови, ніби протилежні, але взаємопов'язані сторони одного процесу, – найважливіший засіб спілкування. Найчастіше співрозмовників цінують за вміння говорити, уважно й доброзичливо слухати. Якщо вчитель хоче, щоб учні змогли подолати скутість, страх бути незрозумілими чи осміяними, повністю висловитися з питання, яке обговорюється, отримати задоволення від спілкування, то він повинен навчитися стримувати свої емоції, не перебивати співбесідників, допомагати їм так званими репліками «розкривання» і «навідними» питаннями.

Слухання – це активний процес, що вимагає фізичної та психологічної уваги, внутрішньої зібраності та напруги, оскільки потрібно сконцентруватися на інформації, що повідомляється, не втративши зацікавленості й не перемикаючись на сторонні думки. Хороший учитель повинен уміти слухати терпляче, якими б незначними чи хибними йому не здавалися висловлювання учнів; йому слід слухати конструктивно, оскільки після закінчення відповіді належить оцінити й зробити зауваження. У процесі слухання він повинен уміти розподіляти свою увагу на обмірковування подальшого ходу заняття, дії інших учнів та запам'ятовування неточностей у відповіді. Тому

слухання можна назвати мистецтвом, культурою та особливою наукою одночасно.

Отже, можна зауважити, що комунікативна культура викладача, будучи одним із основних компонентів його загальної професійно-педагогічної культури, має складну та багаторівневу структуру (рисунок)

АЛ. Крупенін та І.М. Крохіна визначали потребу в персоналізації, яка проявляється в конкретній діяльності людей і спілкуванні, як «потреба свого духовного проникнення в інших, впливі на іншого шляхом створення довготривалих образів себе, прагнення вклади себе в інших» (Смоляк, 2021).

Однак на шляху процесу персоналізації можуть стати проблеми відсутності здатності бути співрозмовником, дефіциту засобів впливу (оригінальність мислення, «багатство душі», доброта,

воля та ін.) або небажання партнера сприймати іншу особистість. Ще в Стародавній Греції виховання представлялося як глибоко особистісне спілкування між наставником і учнем, а Ксенофонт писав, що ніхто неспроможний нічому навчитися в людини, яка не подобається. Для персоналізації необхідний контакт, тобто особлива форма впливу, симетрична за своєю природою, оскільки персоналізацію можна розуміти як зустріч однієї людини небайдужістю щодо іншої та її бажанням привласнити пропоновані індивідуальні особливості.

Викладачі відчувають як суб'єктивні, так і об'єктивні труднощі в процесі здійснення педагогічного спілкування. Будучи учасниками певних психологічних та соціальних відносин, вони самі роблять під час викладання навчального матеріалу низку комунікативних помилок, найбільш типо-

вими серед яких є: 1) недостатня послідовність; 2) відволікання від теми, що вивчається; 3) багатослівність; 4) невміння сформулювати позицію, що висувається; 5) невміння відокремити вихідне становище від наслідку, недостатньо чітко розчленування постулату, аргументу, ілюстрації, що найчастіше з розповіді вчителя перетворюється на мову і, що ще гірше, у мислення учнів.

Як основна труднощі, з якою стикаються багато вчителів, називають згасання інтересу у процесі спілкування та втрату контакту з учнями. Наявність контакту між співрозмовниками характеризує не лише початкову стадію, а й увесь процес комунікації, оскільки взаємодія учасників спілкування проявляється в тому, як вони прислухаються один до одного, реагують на дії та слова, чи не йдуть глибоко у свої думки.

Можна зазначити показники комунікативної культури вчителя, яким учні надають найбільшого значення: впевненість лектора у своєму професіоналізмі, його підготовленість до виступу, яка виявляється у вільному володінні матеріалом, наявності цитат, посилань на сучасні джерела, викладі альтернативних концепцій; уміння встановити

контакт з аудиторією та підтримувати його протягом усього виступу; уміння активізувати увагу слухачів та залучити їх до плідної пізнавальної діяльності шляхом постановки проблемних питань, використання інноваційних засобів, обговорення особистого досвіду слухачів тощо; емоційність та образність мови; особисте захоплення викладеним матеріалом; доступність викладу, правильна літературна мова.

До найчастіших недоліків у комунікативній культурі вчителя варто віднести: переривчастість, плутаність, нелогічність викладу; монотонність; занадто швидкий темп викладу; тихий чи, навпаки, крикливий голос; використання складних та громіздких синтаксичних конструкцій.

Висновки. Ми поділяємо цю позицію і вважаємо, що зазначені вимоги можуть бути застосовні до будь-якого вчителя-предметника Нової української школи, причому культура його комунікативних відносин із учнями може скластися лише за системної та завзятої праці в своїй галузі у процесі проведення як аудиторних та і позааудиторних форм в офіційному та неофіційному спілкуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій А.П., Турлюк С.В. Комунікативна компетентність – основа професійної діяльності спеціаліста. *Молодий вчений*. № 1.1 (113.1). 2023. 97 с. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5718/5596> (дата звернення: 1.12.2024).
2. Болотнікова А. Лінгвокультурологічні аспекти міжкультурної комунікації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 76. Том 3. 2024. 158 с. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/76_2024/part_3/76-3_2024.pdf (дата звернення: 29.11.2024).
3. Гриценко Т.Б. Етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
4. Калюжна Т.Г. Культура педагогічного мовлення : метод. реком. Київ, 2011. 51 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2562/1/%D0%9C_1_%D0%A0_%D0%B4%D0%BE_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%83_docx.pdf (дата звернення: 1.12.2024).
5. Корніяк О.М. Культура спілкування педагога: психологічний вимір. *Актуальні проблеми професійної діяльності молодих спеціалістів*. №3-5. 2007. 532 с. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/247> (дата звернення: 1.12.2024).
6. Комарова О. Мистецтво спілкування як основа комунікативної культури. *Освіта регіону*. №1. 2012. 91 с. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/758> (дата звернення: 1.12.2024).
7. Кондрашова Л.В. Емоційна культура як показник професіоналізму сучасного вчителя. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. Кривий Ріг : КДПУ, 2010. Вип. 28. 416 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6601/1/4.pdf> (дата звернення: 27.11.2024).
8. Мілютіна К.Л., Максимов М.В. Психологія міжкультурної комунікації : навч. посіб. Київ, 2014. 256 с.
9. Райнін І.Л. Національно-патріотичне виховання як складова професійної освіти. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матер. наук.-практ. конф. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 208 с.
10. Руденко Л. Теоретичні основи формування комунікативної культури майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*. 2012. № 3. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_3_12 (дата звернення: 1.12.2024).
11. Смоляк В.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування персонального навчального середовища у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2021. 227 с.
12. Філіппова Н.М. Знак – інформація – мова : семіотика та комунікація : навч. посіб. для самостійної роботи студентів спеціальності 035 «Філологія». Вид. 2-ге, доп. і перероб. Миколаїв : НУК, 2023. 188 с.
13. Шульц Б. Культурна антропологія: погляд на стан людини. Нью-Йорк : Оксфорд UP, Incorporated, 2009. с. 79. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org> (дата звернення: 28.11.2024).

REFERENCES

1. Babii A.P., Turliuk S.V. (2023) Komunikatyvna kompetentnist – osnova profesiinoi diialnosti spetsialista. [Communicative competence is the basis of a specialist's professional activity] *Molodyi vchenyi*, 1.1 (113.1). 97. [in Ukrainian].
2. Bolotnikova A. (2024) Linhvokulturolohichni aspekty mizhkulturnoi komunikatsii. [Linguo-cultural aspects of intercultural communication] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 76. Tom 3.* 158. [in Ukrainian].
3. Hrytsenko T.B. (2007) *Etyka dilovoho spilkuvannia. [Business communication ethics] : navch. posib. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 344.* [in Ukrainian].
4. Kaliuzhna T.H. (2011) *Kultura pedahohichnoho movlennia. [Culture of pedagogical speech] : metod. rekom. Kyiv, 51.* [in Ukrainian].
5. Korniiak O.M. (2007) *Kultura spilkuvannia pedahoha: psykholohichni vymir. [Teacher's communication culture: psychological dimension] Aktualni problemy profesiinoi diialnosti molodykh spetsialistiv. 3-5.* 532. [in Ukrainian].
6. Komarova O. (2012) *Mystetstvo spilkuvannia yak osnova komunikatyvnoi kultury. [The art of communication as the basis of communicative culture] Osvita rehionu. 1.* 91. [in Ukrainian].
7. Kondrashova L.V. (2010) *Emotsiina kultura yak pokaznyk profesionalizmu suchasnoho vchytelia. [Emotional culture as an indicator of the professionalism of a modern teacher] Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly : zb. nauk. pr. Kryvyi Rih : KDPU, Vyp. 28.* 416. [in Ukrainian].
8. Miliutina K.L., Maksymov M.V. (2014) *Psykholohiia mizhkulturnoi komunikatsii. [Psychology of intercultural communication] : navch. posib. Kyiv, 256.* [in Ukrainian].
9. Rainin I.L. (2016) *Natsionalno-patriotychne vykhovannia yak skladova profesiinoi osvity. [National-patriotic education as a component of vocational education] Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy : mater. nauk.-prakt. konf. MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 208.* [in Ukrainian].
10. Rudenko L. (2012) *Teoretychni osnovy formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv. [Theoretical foundations of the formation of communicative culture of future specialists] Molod i rynek. 3.* 52–55. [in Ukrainian].
11. Smoliak V.M. 2021 *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia personalnoho navchalnoho sere dovyshecha u profesiinii diialnosti. [Preparing future primary school teachers for the use of a personal learning environment in their professional activities] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia, 227* [in Ukrainian].
12. Filippova N.M. (2023) *Znak – informatsiia – mova : semiotyka ta komunikatsiia. [Sign – information – language: semiotics and communication] : navch. posib. dlia samostiinoi roboty studentiv spetsialnosti 035 «Filolohiia». Vyd. 2-he, dop. i pererob. Mykolaiv : NUK, 188.* [in Ukrainian].
13. Shults B. (2009) *Kulturna antropolohiia: pohliad na stan liudyny. [Cultural Anthropology: A Look at the Human Condition] Niu-York : Oksford UP, Incorporated, 79.* [in Ukrainian].